

POŽIŪRIO Į TEISINĘ ATSAKOMYBĘ PAIEŠKA

Doktorantė Giedrė Lastauskienė

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Teisės filosofijos katedra,
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 97
Elektroninis paštas tfk@ltu.lt

Pateikta 2000 m. lapkričio 3 d.

Parengta spausdinti 2001 m. sausio 10 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedros vedėjas doc. dr. S. Katuoka ir šio fakulteto Teisės filosofijos katedros doc. dr. V. Šlapkauskas

S a n t r a u k a

Asmuo, gebąs suprasti savo veiksmus ir numatyti jų padarinius, įsipareigoja sau ir kitiems **elgtis tinkamai**, t.y. savo veiksmais nepadaryti žalos kitų individų teisėms, o jei žala vis dėlto atsiranda – ją atlyginti. Individo elgesys privalo būti teisiškai atsakingas. Kiekvienas iš mūsų tik tada gali reikalauti iš visuomenės pagarbos savo subjektinėms teisėms, kai pats gerbia (ir tai įrodo savo elgesiu) kito asmens subjektines teises. Taigi visiems ir kiekvienam turi būti aišku, kad vienintelė galimybė taikiai gyventi kartu ir kurti bei naudotis jau sukurtais visuomeniniais gėriais – tai **individo pareiga elgtis atsakingai**.

Nauja pažiūra į teisę, kaip į socialinio kompromiso priemonę, reikalauja įvertinti ir vieną svarbiausių teisės institutų – **teisinę atsakomybę**.

Šis laikmetis verčia naujai pažvelgti į daugelį teisinių institutų. Labai keista, bet teisinės atsakomybės institutas Lietuvoje beveik neanalizuojamas. Reikia pasakyti, kad ir kitų šalių jurisprudencija daugiausia dėmesio skiria atskirų teisės šakų atsakomybei.

Straipsnio autorė nebando formuluoti vienintelės teisingos teisinės atsakomybės sampratos, tik siūlo nevengti ieškoti bendrų atsakingumo, kaip asmens elgesio mato (pozityvios atsakomybės), bei retrospektyviosios atsakomybės sąlyčio taškų. Mums įprastose teisinės atsakomybės sampratos teorijose galima išvelgti naują laiką ir naują požiūrį į teisę atitinkančią teisinės atsakomybės instituto sampratą.

I. Teisinės atsakomybės sampratos raidos tendencijos

Teisinė atsakomybė ilgai buvo apibūdinama kaip **neigiama valstybės reakcija** į individo neteisėtus veiksmus, pasireiškianti valstybės nustatytų **neigiamų poveikio priemonių** taikymu teisės pažeidėjui. Taip suprantama teisinė atsakomybė imta vadinti **prievartos teorija**. Teisinė atsakomybė, kaip **privertimas** nukentėti už stipriausios visuomeninės grupuotės nustatytų elgesio taisyklių sulaužymą – tai nuosekli **etatistinės teisės sampratos** koncepcijos sąsą.

Remiantis prevartos teorija, teisinė atsakomybė suprantama kaip valstybės reakcija į teisės pažeidimą, realizuojamą taikant valstybės prevartą. Įvairios šios teorijos modifikacijos rėmėsi būtent tokia samprata [1, p. 16–19]. Tarybiname moksle, atspindėjusiame pagrindi-

nes europietiškas tendencijas, moksliniai ginčai vyko daugiausia dėl klausimo, ar teisinė atsakomybė – teisinių sankcijų taikymas (S. S. Aleksejev, O. S. Leist), ar platesnis reiškiny, apimantis visas valstybės neigiamas poveikio priemones, asmeniui pažeidus teisę (S. N. Bratus, I. S. Samoščenko). Bandymai atkreipti daugiau dėmesio į procesinį teisinės atsakomybės aspektą išryškėja teisinę atsakomybę traktuojant kaip ypatingą **teisinį santykį** (apsauginį), atsirandantį kaip reguliuojančio teisinio santykio pažeidimo padarinys (V. Kudriavcev).

Šios ir kitos teisinės atsakomybės sampratą formuojančios teorijos, kaip teisingai pažymėjo V. Mikelėnas, neperžengia tarybinės doktrinos ribų ir išryškina tik vieną ar du teisinės atsakomybės bruožus [1, p. 20].

Prievartinė teisinės atsakomybės sampratos teorija puikiai tinka pagrįsti teisinę individų atsakomybę **ankstesniais žmonijos gyvavimo laikotarpiais**. Turime suprasti, kad diegiant šiuolaikinę, pilietinę teisės sampratą, teisinės atsakomybės sulginimas su neigiama valstybės reakcija į teisės pažeidimą yra nepakankamas, nes ne tik **susiaurina** teisinės atsakomybės turinį, bet ir leidžia ją laikyti **valstybės primesta asmens pareiga**, atsiradusia neatsižvelgiant (ar ne itin atsižvelgiant) į asmens valią. Jei mes subrendome apie teisę kalbėti ne tik kaip apie valstybės nustatytas elgesio taisykles, bet ir kaip apie daug platesnį bei **sudėtingesnį socialinį fenomeną**, laikantis **kompromiso** derinantį skirtingus visuomenės interesus ir sudarantį sąlygas **savanoriškai** ir **lygiai** visuomenės narių kooperacijai, tai ta aplinkybė, kad teisinė atsakomybė ir toliau traktuojama senąja etatistine dvasia, kelia susirūpinimą.

Teorinių šiuolaikinės teisinės atsakomybės sampratos ištakų galima rasti ir tarybiniame moksle. Dar trečiajame dešimtmetyje, kol Rusijai įtakos tebeturėjo Vakarų teisinė mintis, kai kurie autoriai atkreipė visuomenės dėmesį į pozityviosios atsakomybės ugdymą: „kalbant apie praeitį (nusikaltimą), reikia žiūrėti į ateitį“ [2, p. 62]. Deja, po to apie 30 metų nebuvo jokių galimybių net užsiminti apie kitokį atsakomybės traktavimą – ji galėjo būti tik griežta, negailestinga ir neišvengiama, visiškai negalvojant apie jos socialinį tikslingumą. XX a. antrojoje pusėje akivaizdus kriminalinės politikos neveiksmingumas sudarė sąlygas susikurti vadinamajam **visuomeninės apsaugos judėjimui**. Jį palaikančių atsirado visame vakarietiškai mąstančiame pasaulyje [3, p. 105]. Tarybiniame moksle ši tendencija 6–7 dešimtmetyje pasireiškė bandymais praplėsti retrospektyviosios teisinės atsakomybės sampratą ne tik įvedant pozityviąją atsakomybę, bet ir teikiant jai didžiausią reikšmę. Dauguma tarybinių teisininkų šias mintis pavadino „scholastiniu teorizavimu“, pasireiškiančiu teisininkų įkalbinėjimu kitus asmenis draudimus, pareigas ir teisėtvarką vertinti su pagarba [4, p. 594–598]. Teisinės atsakomybės plačiaja prasme kritikai nurodė, kad taip apibrėžiama teisinė atsakomybė tiesiog sutapatinama su teisėtu elgesiu. Be to, jie įspėjo, kad vartojant tokį teisinės atsakomybės terminą, kuris apima ir teigiamą, ir neigiamą atsakomybę, gali kilti nemažai painiavos (ar galima teigti, kad visi asmenys atsako baudžiamąja tvarka, neatsižvelgiant į tai, daro jie nusikaltimus ar ne?) [4, p. 594–598].

Tradicinės, prievartinės, teisinės atsakomybės šalininkai teisingai teigia, kad atsakomybės kaip „asmens pareigos atsiskaityti už savo veiksmus visuomenei“ samprata teisei yra per daug abstrakti ir netiksli. Bet šiuose svarstymuose apie teisinę atsakomybę kaip nuo paties individo priklausančią, o ne kitų primestą teisinę situaciją mes jau galime įžvelgti laikmetį atitinkančių tendencijų.

II. Teisinė atsakomybė kaip asmens elgesio atsakingumo matas

Asmens elgesio atsakingumo vertinimas pasireiškia teisės subjekto veiklos **susiejimu su teisės normų reikalavimais**, išreiškiant skatinimą, jam elgiantis teisėtai, ir pasmerkiant, jei subjektas elgiasi neteisėtai. Teisinė atsakomybė negali būti supriešinta su asmens laisve (o kaip tik tai ir būdinga prievartiniam atsakomybės traktavimui), nes **laisvė – būtina atsakomybės sąlyga**. Atsakomybė negali būti traktuojama kaip veikla ar poelgis, nes **atsakomybė – veiklos sąlyga ir padarinys** [5, p. 117–122].

Taigi šiuolaikinė teisinė atsakomybė plačiaja prasme galėtų būti apibūdinta kaip pats svarbiausias individo **įsipareigojimas** visuomenei:

• **gerbti kito individo teises ir įrodyti tai nenutrūkstamu jas garantuojančių teisinių pareigų vykdymu;**

• atlyginti žalą, atsiradusią jam naudojantis subjektinėmis teisėmis;

• atlikti valstybės skirtą ir prievarta garantuojamą pareigą, numatytą teisės normų sankcijoje.

Teisinė atsakomybė – vientisas reiškinys, apimantis pozityviają ir negatyviają atsakomybę.

Pozityvioji atsakomybė įpareigoja teisės subjektą laikytis teisės normų reikalavimų, numatyti galimus visuomenei nenaudingus savo elgesio padarinius ir įstatymo numatytomis priemonėmis užkirsti jiems kelią.

Negatyvioji atsakomybė – tai subjekto pareiga patirti neigiamas teisės nustatytas ir valstybės garantuotas sankcijas.

Teisinė atsakomybė plačiaja prasme – tai **teisėtas, visą brandaus žmogaus gyvenimą** trunkantis **procesas**, pasireiškiantis įsipareigojimu susilaikyti nuo kitiems visuomenės nariams pavojingos veikos ir įsipareigojimas atlyginti žalą, jei tokia žala atsiranda [6, p. 130]. Teisiškai atsakingai veikiantis asmuo paties iniciatyva stengiasi atkurti savo veika pažeistą teisinę tvarką. Prievartą vykdančios valstybės institucijos įsikiša į teisinės atsakomybės procesą tik tada, jei individas to nedaro, jei tai padaryti yra neįmanoma ar jei jis neatliko ypač svarbios pareigos.

Praktikuojantį teisininką teisinė atsakomybė domina tik **retrospektyviuoju** (neigiamuoju) aspektu – kol žmogus elgiasi teisėtai, valstybė į jo gyvenimą nesikiša. Valstybės atstovai pasirodo tik tada, kai žmogus pažeidžia teisę – savavališkai sumažina sau pareigų ir taip neteisėtai išplečia savo teises. Kaip tik tada valstybės institucijos privalo atkurti pažeistą teisingumą – asmuo priverčiamas patirti įvairių neigiamo pobūdžio praradimų, ekvivalentiškų jo neįvykdytomis pareigoms. Retrospektyvią teisinę atsakomybę V. Mikelėnas siūlo apibrėžti kaip prievolę, kurios viena šalis (pažeidėjas) gali ir privalo patirti ...sankcijų taikymo poveikį, o kita šalis ... turi teisę taikyti šias sankcijas arba teisę reikalauti, kad jas taikytų atitinkamos institucijos [1, p. 22].

Remdamiesi išdėstytais nuostatomis, šiuolaikinę teisinę atsakomybę galėtume apibūdinti kaip **ypatingą teisinio santykio subjekto teisinį ryšį su visuomene (valstybe), kai subjekto elgesys atitinka teisėje įtvirtintą statusą ir įtvirtintas valstybės prievartinių institucijų įsikišimas, subjektui atlikus (neatlikus) veikas, kurios teisiškai uždraustos (privalomos)** [5, p. 121].

Teisinės atsakomybės subjektu individas tampa esant tam tikroms sąlygoms. **Pirmiausia** teisinės atsakomybės subjektas – tai **visiškai subrendęs asmuo**, t.y. tokio amžiaus, kai gali suprasti savo veiksmus ir prognozuoti jų padarinius. Visišką asmens brandą rodo jo pilnametystė, todėl piliečio galėjimas savo veiksmais įgyti visas civilines teises (taigi ir susikurti atitinkamas civilines pareigas) atsiranda nuo 18 metų amžiaus (CK 2.5 str.). Viešosios tvarkos užtikrinimo santykiuose atsakingumą asmuo įgyja nuo 16 metų, tik tiesioginės valstybės prievartos taikymas nepilnamečiams nuo 16 iki 18 metų yra ribojamas tiek nustatant sankcijos pobūdį bei dydį, tiek procesinius ypatumus (pagal ATPK 21¹ str. jam negali būti skiriamas administracinis areštas, pagal ATPK 24 str. – skiriama ne daugiau kaip pusė Kodekse numatytos baudos). **Antroji** teisinės atsakomybės **sąlyga – sfera**, kurioje asmuo veikia, turi būti **teisiškai reikšminga**, asmens elgesį galima kontroliuoti išoriškai ir turi būti įmanoma nustatyti tokio **elgesio normalumą** bei **teisėtumą**. **Trečioji** teisinės atsakomybės sąlyga – asmuo, vienaip ar kitaip veikiantis, turi būti **laisvas** pasirinkdamas siektiną elgesio modelį. Vidinės laisvės nebuvimas (kai individo psichinė būseną nestabili) visada yra pagrindas nelaikyti asmens atsakingu nei teisiškai, nei moraliai. Jei asmuo veikia be išorinės laisvės, nuo atsakomybės jis yra atleidžiamas tik tiesiogiai teisėje nurodytais atvejais (būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas ir pan.). **Ketvirtoji** sąlyga – individas tampa teisinės atsakomybės subjektu, kai pradeda **aktyviai veikti** – naudotis savo subjektinėmis teisėmis, kaip tik todėl pareigą atsakyti savo turtu įstatymų leidėjas gali sieti su faktinių aplinkybių, rodančių

asmens įsipareigojimą nustatyti sau papildomas teises ir pareigas, atsiradimu (visiško civilinio subjektiškumo suteikimas asmeniui, sudarančiam santuoką).

Teisė, reguliuodama svarbiausius visuomeninius santykius, teises pareigas individualams nustato lygiai, vienodai ir teisingai. Tais pačiais pagrindais remiasi ir asmens elgesio atsakingumo įvertinimas. Teisė įtvirtina nelygių asmenų lygybę, taigi lyg ir nustato faktinę nelygybę, nes vienodas matas taikomas skirtingiems žmonėms. „Jos tikslas yra sukurti individų moralinę ir tam tikra prasme dirbtinę lygybę ir taip kompensuoti prigimtine nelygybę“ [7, p. 123–126]. Bet teisinė žmogaus atsakomybė remiasi ne formalia, o „privaloma“ lygybe. Tam tikrais atvejais, teisė, sprendama individo atsakingumo klausimą, gali išskirti jį iš kitų asmenų, sudarydama jam papildomų visuomeninių garantijų sistemą (suteikdama daugiau teisių, negu asmuo vykdo jas atitinkančių pareigų, arba atleisdama nuo kitų asmenų atliekamų pareigų teises palikdama tas pačias). Tokia papildoma apsauga dažniausiai suteikiama asmenims, kurie dėl objektyvių ir pateisinamų priežasčių negali visapusiškai savimi pasirūpinti. Bet visais atvejais, kai daromos išimtys, kyla klausimas, ar tai padaryta teisingai ir objektyviai, ar neteisingai ir subjektyviai. Suprantama, kad teisinga iš dalies atleisti asmenį nuo žyminio mokesčio, jei jis yra socialiai remtinas ir nori ginti savo pažeistas teises teisme (CPK 102 str.). Bet ar teisingai, kad remiantis dabar dar galiojančio CK 497 straipsnio 2 dalimi teismas dažnai sumažina atlyginamos žalos dydį, jei žalą padariusio asmens materialinė padėtis sunki, o ieškovas, teismo manymu, ir taip turtinga draudimo kompanija? Norėtusi dar kartą priminti žymaus amerikiečių filosofo Džono Rolso (John Rawls) plėtotą teisingumo kaip nešališkumo sampratą. Jo nuomone, teisingumo principas turys apsaugoti tuos, kuriems socialinė padėtis tapo kliūtimi, ir neskriausti tų, kurių socialinė padėtis gera. Teisingumo principas – tai lygių galimybių principas, kai atsitiktinės sąlygos negali sutrukdyti pasiekti tam tikrą tikslą [7, p. 123–138]. Jei tokios pozicijos laikytusi Lietuvos įstatymų leidėjais ir teisę taikančios institucijos, vargu, ar būtų susidariusi paradoksali situacija, kai tampa naudinga neturėti turto (ar sudaryti tokią regimybę) ir vien šiuo argumentu grįsti savo negalėjimą atlikti civilines teises pareigas. Ir nors Lietuvos Respublikos įstatymai numato galimybę asmeniui, sąmoningai nevykdančiam teismo sprendimais patvirtintų turtinių prievolių, inkriminuoti baudžiamuosius įstatymus (dabar galiojančio BK 277 str., BK 316 str.), pagal galiojančių įstatymų sudėtis inkriminuoti šias veikas piktybiniais skolininkams (ypač fiziniams asmenims) labai sunku.

III. Teisinės atsakomybės ir sankcijos ryšys

Valstybė – teisinės atsakomybės realumo garantas. Atsižvelgdama į individo elgesio teisėtumą, valstybė taiko teigiamas sankcijas, jei asmens elgesys yra skatintinas (pvz., apdovanojimas Prezidento dekretu), ir neigiamas sankcijas, jei asmuo savo veika pažeidė subjektyvių teisių ir pareigų pusiausvyrą. Nustatydama neigiamas sankcijas, valstybė sukuria prievartinę situaciją normos adresatui, skatindama jį atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti. Jei teisės norma įtvirtina ypač asmeniui nepriimtina ar visuomenės gerbiamų vertybių neatitinkantį reikalavimą, griežta teisės normos sankcija tampa pagrindine paskata asmeniui vienaip ar kitaip pasielgti [8, p. 207]. Taigi teisės normos sankcija (tiek teigiama, tiek neigiama) pirmiausia **siekia skatinti asmenį elgtis atsakingai** ir tik teisės pažeidimo atveju tampa jo **neatsakingumo matu** (ekvivalentu).

Norint įvertinti asmens elgesio atsakingumą, svarbus teisės subjekto statusas:

1. **Bendras statusas** apima pradines pareigas visuomenei, legalizuojančias teises, ir bendrą įsipareigojimą vengti žalos padarymo kitiems bei atsakyti už atsiradusią žalą. Šiuo atveju tinkamai suformuluota sankcija gali priversti asmenį elgtis atsakingai stengiantis išvengti galimų neigiamų padarinių.

2. **Pakeistas statusas** – tai dėl teisės subjekto elgesio pakitusi teisių ir pareigų pusiausvyrą (išplėstas statusas, kai subjektas turi daugiau teisių, nei vykdo jas atitinkančių pareigų; jei asmuo tai padaro savavališkai – tai tampa retrospektyvios teisinės atsakomybės taikymo pagrindu). Čia teisės normos sankcija jau atlieka asmens elgesio neteisėtumo (neatsakingumo) mato vaidmenį. Bet ir taikant sankciją teisės pažeidėjui, turi būti stengiamasi

numatyti galimus jos padarinius, kad ji nesukeltų nubaustų asmenų agresijos ir visuomenės simpatijos per griežtai nubaustiesiems.

Valstybės įsikišimas į teisinės atsakomybės sritį labai akivaizdus – ši aplinkybė taip pat turėjo daug įtakos, kad ilgą laiką teisės teorijoje neigiamų sankcijų teisės pažeidėjui taikymas buvo apibūdinamas kaip teisinės atsakomybės realizavimas, sutapatinant teisinę atsakomybę su asmens pareiga patirti įvairių apribojimų. Teisinė atsakomybė, kaip valstybės prievarta, ypač ryški analizuojant atskirų teisės šakų numatomą atsakomybę. Civilinę atsakomybę įprasta apibrėžti kaip įstatymu nustatytą valstybės neigiamą turtinę reakciją į civilinės teisės pažeidimą. Baudžiamoji atsakomybė apibūdinama kaip asmens ir jo padaryto nusikaltimo pasmerkimas valstybės vardu, kurį vykdo įgaliotos institucijos (teismas) ir kuris pasireiškia ... suvaržymų kaltininkui nustatymu.

Neginčijama, kad teisinė atsakomybė, kaip ir pati teisė, yra glaudžiai susijusi su valstybės prievarta. Potenciali valstybės prievarta egzistuoja ir tada, kai asmuo elgiasi teisėtai, realia ji tampa tada, kai asmuo savavališkai sumažina sau teisinių pareigų. Teisinė atsakomybė glaudžiai susijusi su teisės pažeidimu, nes tai yra vienintelis požymis, leidžiantis teigti, kad asmens teisinis statusas nesubalansuotas, ir kaip tik tada potenciali valstybės prievarta tampa pažeidėjui realia jėga, atkuriančia pažeistą teisingumą pagal iš anksto susitartas ir teisės normose įtvirtintas taisykles. Taigi taikant neigiamas teises sankcijas, asmuo, **neatlikęs** savo **pareigos** elgtis **teisiškai atsakingai**, yra nubaudžiamas. **Teisinės sankcijos** – tai būtinas **teisinės atsakomybės instrumentas**, kuriuo ji atkuria individo pažeistų teisių ir pareigų pusiausvyrą. Bet teigdami, kad teisinė atsakomybė – tai tik sankcijų taikymas, mes prarandame galimybę suprasti, pasak Kanados teisininko P. A. Bissonette'o, kad "atsakomybė nustato **ryšį** tarp individo ir sankcijos" [9, p. 32], kad atsakomybė – tai ne tik asmens elgesio padarinys, bet ir to elgesio atsakingumo matas.

Valstybės institucijos, taikydamos teisės normose nustatytas sankcijas, vykdo individualų teisinį reguliavimą ir priverčia asmenį, pažeidusį teisę, patirti savo neteisėtų veiksmų padarinius. Individas, savo veiksmais pažeidęs kito asmens subjektyvias teises, yra priverstas susidurti su **jo poelgio pobūdį ir dydį atitinkančiais praradimais**.

Klasikinė teisinės sankcijos funkcija, atsižvelgiant į tai, kuriame laikmetyje ir kieno ji buvo realizuojama – pažeisto **teisingumo** įgyvendinimas. Asmuo privalęs gauti tai, ko nusipelnė, – už blogą turi būti atsilyginama tuo pačiu. Ne veltui atsakomybės problemomis graikų mitologijoje buvo pavesta rūpintis ne santūriai Temidei, o kitai – Nemesidei, nepermaldujamai keršto ir atpildo deivei, skriejusiai įkinkytais grifais ir, apsiginklavus svarstyklėmis (pusiausvyra), kardu ar botagu (bausmė) ir sparnais (greitis), besirūpinančiai, kad "žmonės nebūtų per daug laimingi" [10, p. 155]. **Sankcija** privalėjo tapti tuo **ekvivalentu**, kuris atitinka padarytos veikos sunkumą ir pobūdį. Šio ekvivalento ieškota ir ieškoma sunkiai ir skausmingai, net šiuolaikinė valstybė vis dar nepajėgi "racionaliai pagrįsti bausmių pasirinkimo aritmetikos" [11, p. 111]. Dabar ryškėjančios sankcijos raidos tendencijos įtikinamai rodo didėjančią dėmesį pozityviosios teisinės atsakomybės ugdymui.

Jau XX a. pradžioje buvo priartėta prie sociologinės bei dorovinės bausmės paskirties. Tai ypač ryškiai atsispindėjo baudžiamosios teisės šakose. Daugiau dėmesio skiriama ne atpildui už veiką, o **auklėjimo** elementams, greta **represinės** ir **prevencinės** bausmės funkcijų ypač išryškėjo **resocializacinės** funkcijos reikšmė. Teorinius pagrindus šiam baudžiamosios politikos pokyčiui suteikė L. Petražickio intuityvinės teisės mokykla, pirmoji taip drąsiai prabilusi, kad asmens nubaudimas privalęs keisti žmogų, padėti jam toliau elgtis kitaip (atsakingai). L. Petražickis griežtai prieštaravo kriminalinei valstybės politikai kaip pagrindinei kovos su nusikaltimais priemonei. Ir nors L. Petražickio nuostatos dėl žmonių psichikos keitimo "pašalinant iš jos egoistinius, antvisuomeninius motyvus ir paskatas" [12, p. 28] panašesnės į mitą negu į socialinę teoriją, bet jo siekis atkreipti žmonijos dėmesį ne tik į teisinius, bet ir į socialinius bausmės tikslus ir šiandien žinomas ir prisimenamas visame pasaulyje. Valstybės kovą su nusikaltimais L. Petražickis laikė tik **vienu** iš teisės idealo pasiekimo **etapų, pagrindiniu teisės uždaviniu laikydamas jos auklėjamąjį vaidmenį** [13, p. 3–105].

Taigi šiuolaikinėje visuomenėje siekiama, jei tai įmanoma, atkurti buvusią iki pažeidimo padėtį, o nustatant nubaudžiančią teisinę sankciją, konkrečiam teisės pažeidėjui stengiamasi

skirti tokią bausmę, kuria siekiama padėti jam suprasti antisuomeniško elgesio neleistinumą. Įdomu pažymėti, kad tik buvusioje Tarybų Sąjungoje Č. Bekarijos suformuluotas atsakomybės neišvengiamumo principas [14, p. 74] tapo kertiniu valstybės baudžiamosios politikos akmeniu. Dauguma kitų vakarietiškių valstybių oficialiai pripažįsta kito principo – **atsakomybės individualumo** viešpatavimą (Anglija, Belgija, Danija ir kt.). Štai Prancūzijoje šiuo metu net 28 proc. atvejų atsisakoma kelti baudžiamąsias bylas būtent dėl **netikslingumo**. Individo teisės pažeidimas nėra laikomas tik jo vieno problema, ir baudžiant jį siekiama ne tik atkurti to asmens pažeistą teisių ir pareigų pusiausvyrą, bet (o tai ir yra svarbiausia) garantuoti visuomenės saugumą ir jo didinimo sąlygas. Juk „nuodėmingas“ individas taip pat yra tos visuomenės narys, todėl teisingai ir individualiai jam paskirta bausmė turi, jei tai įmanoma, išreikšti jam visuomenės pasitikėjimą avansu ir palikti nuklydusiam nuo tiesos kelio galimybę jį sugrįžti.

Taigi kaip asmens **teisinio atsakingumo** pagrindą galėtume suprasti kiekvieno mūsų **įsipareigojimą** gyventi ir elgtis taip, kaip norėtume, kad su mumis būtų elgiamasi. Priešingu atveju mes **prarandame** teisę reikalauti pagarbos savo teisėms. Kiekvieną prasižengusį visuomenė privalo mokyti jo paties labui: tegu jis patiria, ką reiškia netekti teisės į savo turtą, savo garbę, savo laiką ir savo kūną, kad savo ruožtu pradėtų gerbti kitų tokią pačią teisę“ [11, p. 131].

Išvados

Įprastos teisinės atsakomybės sampratos teorijos (prievartos teorija, pareigos teorija, teisinio santykio teorija) apima tik vieną ar du teisinės atsakomybės požymius ir neleidžia atskleisti teisinės atsakomybės esmės.

Teisinė atsakomybė plačiąja prasme turėtų būti traktuojama kaip ypatingas teisinio santykio subjekto teisinis ryšys su visuomene (valstybe), kai subjekto elgesys atitinka teisėje įtvirtintą modelį, ir numatytas valstybės prievartinių institucijų įsikišimas, jam atlikus (neatlikus) veikas, kurios teisiškai uždraustos (privalomos). Taigi teisinė atsakomybė – tai asmens elgesio atsakingumo matas.

Retrospektyvioji teisinė atsakomybė (atsakomybė siaurąja prasme) – tai tik viena iš teisinės atsakomybės stadijų, pasireiškianti valstybės institucijų pareiga atkurti pažeistą teisingumą pažeidusiam teisę asmeniui pritaikius neigiamas teisės normose nustatytas sankcijas.

Teisės normose nustatytos sankcijos atlieka teisinės atsakomybės instrumento vaidmenį; jas taikant vykdomas individualus teisinis reguliavimas teisę pažeidusio asmens atžvilgiu.

Sankcijos raidos tendencijos rodo, kad pažangios valstybės vis daugiau dėmesio skiria pozityviosios atsakomybės stiprinimui.

LITERATŪRA

1. **Mikelėnas V.** Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius, 1995.
2. **Головко Л. В.** Принципы неотвратимости ответственности и публичности в современном Российском уголовном праве и процессе // Государство и право. 1999. № 3.
3. **Groszyk H.** Refleksje o przeszłości sankcji prawnej // Problemy teorii i filozofii prawa. – Lublin, 1985.
4. **Марченко М. Н.** Общая теория государства и права. – Москва, 1998.
5. **Номоконов В. А.** Преступное поведение: детерминизм и ответственность. – Владивосток, 1985.
6. **Vaišvila A.** Baudžiamoji justicija – juridinė asmens teisinio statuso identifikacija // Teisės problemos. 1998. Nr. 3–4.
7. **Gėrio** kontūrai. Iš XX a. užsienio etikos. – Vilnius, 1989.
8. **Zarys** teorii prawa. – Poznan, 1997.
9. **Курис П.** Международные правонарушения и ответственность государства. – Вильнюс, 1973.
10. **Veličkienė A. T.** Ariadnės siūlas. – Vilnius, 1999.
11. **Foucault M.** Disciplinuoti ir bausti // Kalėjimo gimimas. – Baltos lankos, 1998.
12. **Petrażycki L.** O pobudkach postępowania. – Warszawa, 1925.
13. **Petrażycki L.** Wstęp do nauki prawa i moralności. – Warszawa, 1930.
14. **Bekarija Č.** Apie nusikaltimus ir bausmes. – Vilnius, 1992.

The Search of the Concept of the legal Responsibility

Doctoral Candidate G. Lastauskienė

Law University of Lithuania

SUMMARY

The article deals with the principles of the concept of the legal responsibility. The necessity to interpret the legal responsibility as the relation between the behaviour of an individual and requirements of legal norms providing the stimulation when a person behaves legally and penalizing him if a person infringes the requirements of the legal norms is emphasized in the article. The legal responsibility is the obligation of a individual to respect rights of others and always garant then by the realization of his legal duties, the obligation to compensate the harm, which appears by using sybjective rights and the obligation to execute the sanction provided by legal norms and garanted by the state. The conditions of the legal responsibility are analysed in the article as well. The main tendencies of the policy of the application of legal sanctions in the contemporary states are analysed here too.

